

Preventieve maatregelen tegen wolvenaanvallen op schapen

Vijf voorbeelden uit de praktijk

**Frans van Bommel, Ray Dorgelo
& Leo Linnartz**

Colofon

In opdracht van

Provincie Limburg

Gouvernement aan de Maas | Limburglaan 10 | 6229 GA Randwyck-Maastricht

Contactpersoon opdrachtgever: Paul Voskamp

© Frans van Bommel, Ray Dorgelo & Leo Linnartz

Datum 30 november 2023

Contact

leo.linnartz@ark.eu

info@vanbommel-faunawerk.nl

Meer informatie

<https://arkrewilding.nl/samen-leven-met-wolven>

Met ondersteuning van

provincie limburg

4

Bescherm je vee

6

Paul Silkens

Landschapsbeheer 't Møgkebrook

8

Bennie Vaasen

Landschapsbeheer De Wassum

10

Rob Kolman

Bergense schaapskudde

12

Bart van Ekkendonk

De Lachende Ooi

14

John en Luc van Driel

Familiebedrijf Van Driel Landschapsbeheer

Bescherm je vee

De wolf is terug in Nederland en dat vraagt veel aanpassing van schapenhouders. Hoe maak je het zo veilig mogelijk voor je dieren en hoe houd je het werkbaar en betaalbaar?

ARK Rewilding Nederland, Van Bommel Faunawerk en Canine Efficiency zijn de afgelopen drie jaar aan de slag gegaan met het opzetten van demonstratieprojecten met schapenhouders. Deze demonstratieprojecten geven overheid, boer en burger praktijkvoorbeelden waar veehouders naartoe verwezen kunnen worden. Collega schaapherders en andere veehouders kunnen bij de deelnemers van 'Bescherm je vee' terecht met vragen over hoe zij in hun eigen bedrijf wolf-werend kunnen werken.

Paul Silkens
Landschapsbeheer
't Møgkebrook

> www.facebook.com/Mugkebrook

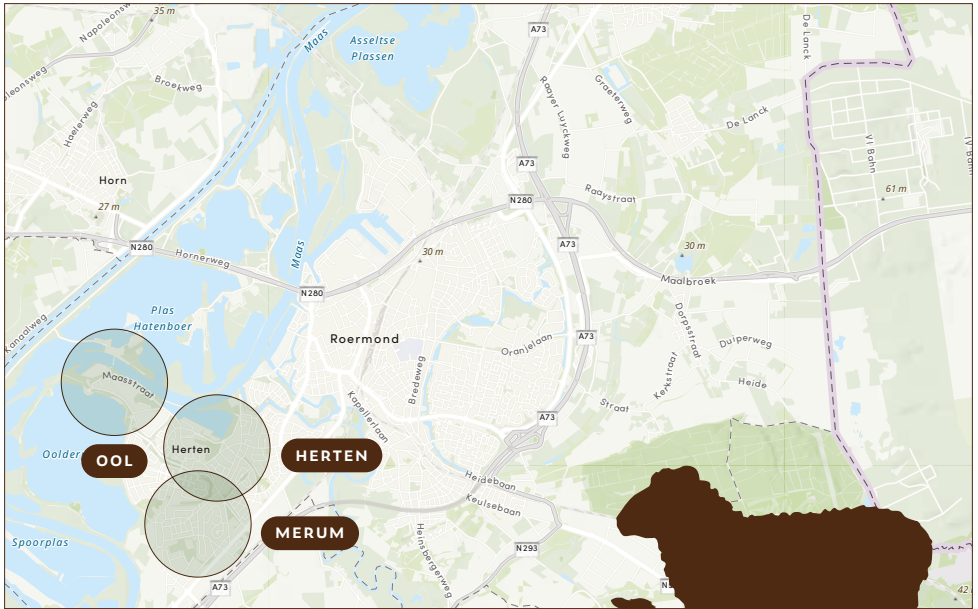

> silkenspaul@gmail.com

Paul Silkens heeft drie kuddes Kempische Heideschappen in de gemeente Roermond (Merum, Ool, Herten). Bij de begrazing werkt Paul met een quad in combinatie met het *Temporary Spiderfence* systeem van KiwiTech en Border Collies/Australian Working Kelpies. In de zomer grazen de schapen in parken en bermen binnen de gemeente Roermond, in de winter op agrarische gronden.

In de zomer verwacht Paul weinig schade van de wolf omdat de kuddes zich vooral binnen de bebouwde kom bevinden. Begrazing vindt in de zomer op kleinere terreinen plaats, waardoor de kudde en daarmee de rasters vaak dienen te worden verzet. Hier voldoet het 3-draadssysteem, tenzij er recente waarnemingen van een wolf in de buurt zijn gedaan.

In de winter is het risico op een wolvenaanval aanmerkelijk groter. Paul werkt dan zowel met 90 cm hoge Euronetten als met het KiwiTech 3-draadssysteem dat op een quad is gemonteerd. Extra bescherming is wenselijk.

In samenwerking met het projectteam heeft KiwiTech een 5-draadssysteem ontwikkeld dat voldoet aan de BIJ12-eisen. Het prototype heeft Paul nu in gebruik voor die perioden en plaatsen waar kans op wolvenaanvallen reëel zijn.

Bennie Vaasen
Landschapsbeheer
De Wassum

› www.wassum.nl

› info@wassum.nl

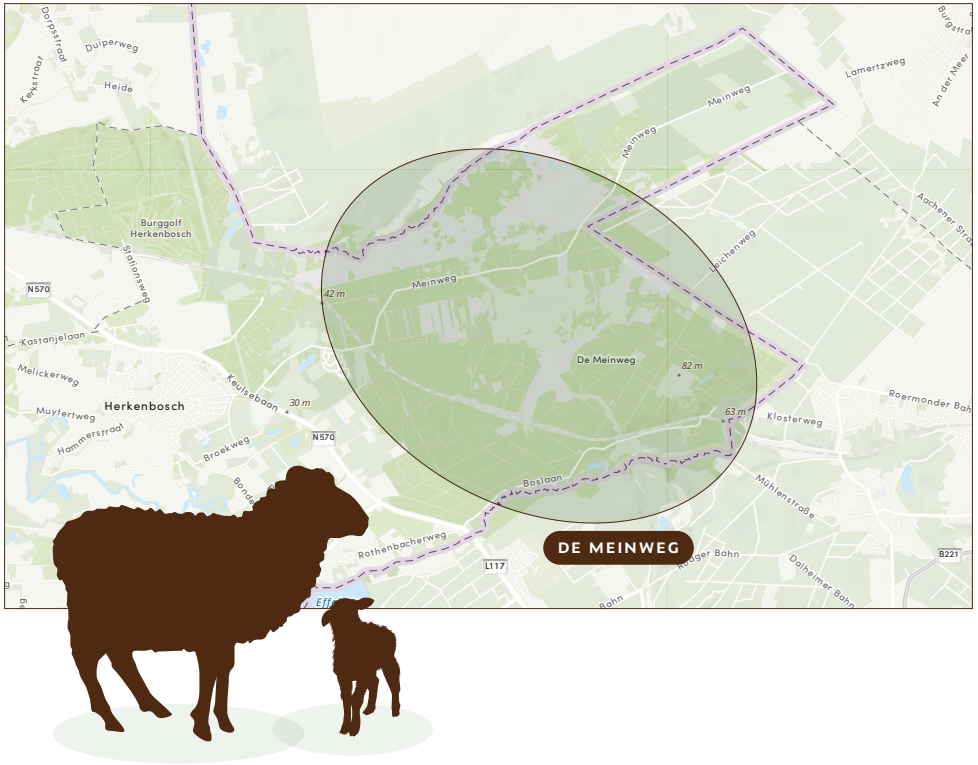
› facebook.com/schaapskuddemeinweg

In opdracht van Staatsbosbeheer begraast Bennie terreinen binnen de Meinweg met een kudde Kempische heideschappen. Deze terreinen zijn zeer onoverzichtelijk, waardoor een belangrijk deel van de schapen niet altijd in beeld is bij de herder tijdens het hoeden overdag. Bennie werkt daarom met twee Karpatische herdershonden. Deze blijven ook 's nachts bij de kudde.

De hoeveelheid wild in De Meinweg en aangrenzende Duitse natuurterreinen, in combinatie met de rust, maken de aanwezigheid van wolven op den duur zeer aannemelijk. Ook worden er geregeld zwervende wolven in de regio waargenomen. Om schade te

voorkomen en op de vestiging van wolven voorbereid te zijn, zijn preventieve maatregelen genomen.

Een deel van de begrazing van het natuurgebied De Meinweg vindt plaats met behulp van begrazingsvakken. Het grootste deel van de begrazing worden de kuddes gescheperd en blijven ze tijdens de nachten in kleine nachtkralen.

De schapen in de begrazingsvakken zijn beschermd met 1,20 meter hoge elektrische Euronetten. Daarnaast biedt de inzet van kuddebeschermingshonden de hoogste mogelijke bescherming, niet alleen 's

nachts maar ook overdag tijdens het hoesden. De tijdelijke nachtkralen van elektrische Euronetten worden opgesteld op natuurakkers binnen het terrein. Er zijn geen wolvenaanvallen waargenomen.

*The Shepherd's Dog
Natuur en Landschapsbeheer*

Rob Kolman Bergense schaapskudde

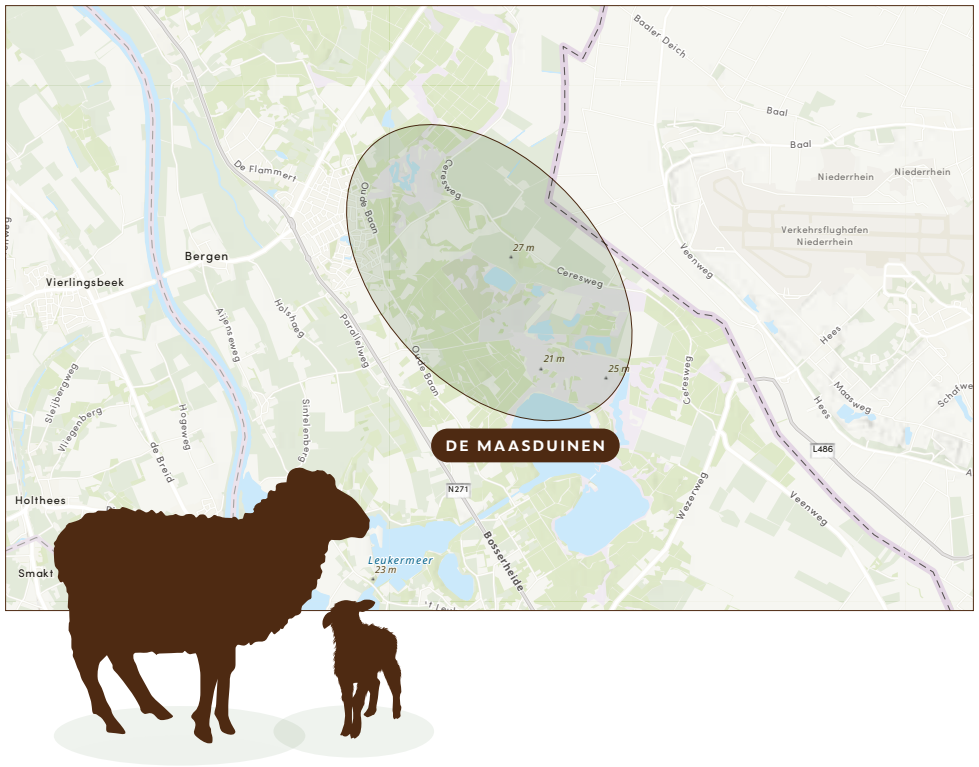

› [www.facebook.com/
bergeschaapskudde](https://www.facebook.com/bergeschaapskudde)

Zelfstandig herder van The Shepherd's Dog Natuur- en landschapsbeheer, Rob Kolman begraast met een kudde Veluwe heideschapeen een aantal heideterreinen in Nationaal park de Maasduinen in opdracht van de gemeente Bergen en het Limburgs Landschap.

De Maasduinen is een groot natuurgebied en de inloop van een wolf vanuit Duitsland of inmiddels ook vanuit Nederland is aan-nemelijk. Om de schapeen 's nachts en mo-gelijk ook overdag te beschermen waren aanvullende preventieve maatregelen nodig om voorbereid te zijn mocht zich inderdaad een wolf in het gebied vestigen.

De kudde is gescheperd en staat meestal 's nachts in een van de twee schaapskooien. Af en toe blijven ze op de heide staan in elektrische Euronetten van 1,20 meter hoog.

in de toekomst in de omgeving vestigen, dan zal gekeken worden naar andere preventieve maatregelen, waaronder de inzet van kuddebeschermingshonden.

Omdat de kudde gescheperd is, wordt het risico op een wolvenaantal overdag als beperkt ingeschat. Een aanval in de nacht ligt meer voor de hand. Daarom is gekozen voor versterking van de nachtkraal rond de schaapskooien: het gaas is ingegraven, voorzien van stroomdraden en heeft een hoogte van 1.50 meter. De tijdelijke rasters op de heide bestaan uit Euronetten met een hoogte van 1.20 meter. Mocht de wolf zich

Bart van Ekkendonk

De Lachende Ooi

> www.delachendeooi.nl

De Lachende Ooi heeft meerdere kuddes Kempische heideschape en is gespecialiseerd in landschapsbeheer door begrazing met schape van heideterreinen, stuifzandheide, kapvlaktes, schraalgraslanden, dijken, golfbanen en stadsnatuur. Een deel van de kuddes wordt ingezet binnen flexibele omheiningen, terwijl een ander deel wordt gescheperd.

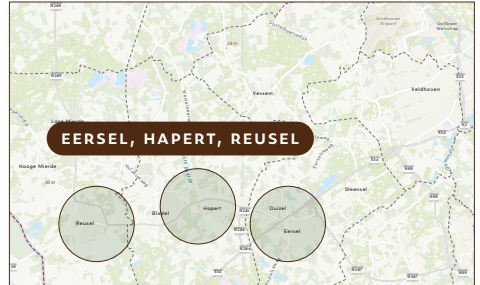
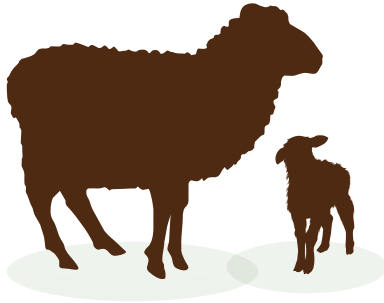
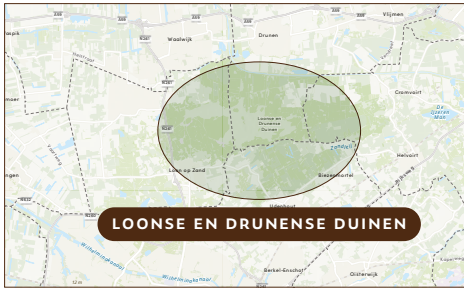
De Lachende Ooi werkt onder meer in het Nationaal Park De Loonse en Drunense

Duinen en terreinen verspreid over midden Brabant: de ruime omgeving van Tilburg, Eindhoven, Valkenswaard, Bergeijk en omgeving Eersel/Hapert/Reusel.

De wolvenpopulatie neemt sterk toe en zal ook verder toenemen, de begrazingsbedrijven moeten daarop inspelen als ze hun schape en hun bedrijfsvoering willen behouden. Daarom is het van belang verschillende effectieve en praktisch toepasbare preventiemiddelen in te kunnen zetten om wolvenaanvallen zoveel mogelijk te voorkomen.

De wolfwerende rasters, die door de provincies worden aanbevolen, zijn kostbaar,

Arbo-technisch minder geschikt en bovenal niet toekomstbestendig. Er is behoefte aan praktisch werkbare methoden die ook in de toekomst nog effectief zijn. Daarnaast dienen de maatregelen ook voor de verschillende herders uitvoerbaar te zijn.

De Lachende Ooi heeft geëxperimenteerd met 1,20m flexnetten en met 0,90m flexnetten, verhoogd met een extra draad op 1,20m. De ervaring leert dat aarde/min-draad onderaan belangrijk is. Ook is gewerkt met kuddebeschermingshonden, maar dat is voornamelijk een proces met vallen en opstaan. In potentie bieden kuddebeschermingshonden in combinatie met elektrische rasters hoogste beschermingsgraad, maar is tevens het meest gecompliceerd.

Voor gescheperde begrazing zijn flexibele rasters iets voor de korte termijn. Omdat

deze rasters foutgevoelig zijn dienen gebieden met gescheperde begrazing voorzien te worden van vaste wolfwerende omheiningen, al dan niet gecombineerd met een drieslag akkersysteem en/of schaapskooi. Voor winterbeweiding wordt gekeken naar de mogelijkheden van een 5-draadssysteem met autowinder.

Deze investeringen zijn nu ook haalbaar omdat sinds februari 2024 de subsidieregeling in Brabant is uitgebreid met een urgentie-regeling. Hierdoor kunnen schapen- en geitenhouders ook buiten het vastgesteld leefgebied van de wolf subsidie aanvragen.

John en Luc van Driel Familiebedrijf Van Driel Landschapsbeheer

---

> www.vandriellandschapsbeheer.nl/

Schaapskuddes spelen een belangrijke rol in het Nederlandse landschap, waarbij begrazing de ecologische processen kan sturen en een voor een hogere biodiversiteit kan zorgen. Het begrazingsbedrijf Van Driel is gespecialiseerd in dit landschapsbeheer.

In de zomer worden de kuddes ingezet voor solarbegrazing, heidebegrazing en stadsbegrazing. Soms worden schapen in een kraal geplaatst, andere worden gescheperd. In de winter grazen de schapen op grote percelen van agrariërs in de buurt. De bescherming bestaat dan uit twee elektrische polyethyleen draden. Dit is voor de schapen afdoende, maar niet voor de wolf.

In de winter en het voorjaar van 2022 zwierven meerdere wolven door West-Brabant die behoorlijk veel schapen aanvielen. Van Driel heeft ook een wolvenaantal op zijn kudde meegemaakt, waarbij enkele schapen gedood zijn en enkele verwond raakten. Deze aanvallen vonden plaats toen de schapen op boerenland stonden zonder een wolfwerend raster.

Er is nog geen sprake van gevestigde wolven en het jaar 2022 met meerdere zwervende wolven die in West-Brabant verbleven was uitzonderlijk. Om alle kuddes en begrazingprojecten van preventieve maatregelen te voorzien is niet nodig

geweest en is bovendien erg kostbaar. De turbo fladry of elektrische fladderlinten boden een goed tijdelijk middel om de schapen te beschermen, zeker in combinatie met de twee elektrische draden voor de schapen. In ieder geval is er daarna geen wolvenaantal meer geweest op dit perceel.

